

сами (или сам) проектанты, преподаватель и одноклассники. Можно проанализировать и оценить общее влияние этого вида деятельности (выполнение проектов) на процесс обучения.

IX шаг факультативен. Он включает в себя возможное обсуждение дальнейшего конкретного применения результатов проектов. Например, путеводитель по городу может быть предложен туристическому бюро, а хорошая статья – редакции газеты и т. д. И тогда студенты действительно увидят практический результат своей работы.

В заключение хотелось бы еще раз упомянуть о целях проектной методики. Одной из них является реализация роста профессионального мастерства преподавателя. Проектная методика помогает преподавателю и студентам стать партнерами по внедрению новых методов обучения. Она является попыткой максимального использования потенциала преподавателя и студента в любой предметной области, создания гибкой ситуации изучения иностранного языка, осознания реальных потребностей в изучении иностранного языка, интеграции различных видов речевой деятельности, достижения более высокой эффективности процесса обучения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Борисова Е. М. Проект на уроках немецкого языка // ИЯШ. 1998. № 2.
2. Haines, S. Projects for the EFL classroom: Resource material for teachers; Walton-on-Thames, Surrey, UK. Nelson, 1989.
3. Fried-Booth, D. L. Project Work. New York. Oxford University Press, 1986.

УДК 378.1.

М. Л. Падгайскі, суіскальнік

ТЫПЫ ЦЮРКІЗМАЎ І СРОДКІ ІХ ВЫЯЎЛЕННЯ Ў СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

У сучаснай лінгвістычнай літаратуры тэрмін “цюркізм” ужываецца ў двух значэннях – вузкім і шырокім. Цюркізмы ў вузкім значэнні – гэта словы спрадвечна цюркскія, якія запазычаны беларускай мовай непасрэдна ці праз іншыя мовы. Цюркізмы ў шырокім значэнні – словы, якія трапілі ў беларускую мову з розных цюркскіх моў і праз іх пасрэдніцтва.

Цюркскія мовы на доўгім шляху свайго гістарычнага развіцця падпадалі ў розныя часы пад моўны ўплыў з боку арабскай, іранскай, мангольскай моў. Акадэмік М. А. Баскакаў адзначаў, што “у Сярэдняцюркскую эпоху пад уплывам гістарычных падзей адбываецца інтэнсіўны працэс скрыжавання цюркскіх моў з іншымі ўсходнімі мовамі” (Баскаков Н. А. Тюркские языки. — М.: Восточная литература, 1960. С.60). Частка гэтых запазычанняў была засвоена цюркскімі мовамі і перайшла ў іншыя мовы як “цюркізмы”. Большасць лінгвістаў-этымолагаў згодны з такой трактоўкай тэрміна.

Акадэмік М. К. Дзмітрыеў лічыў, што: “Сярод цюркізмаў натуральна адрозніваюцца некалькі пластоў: словы “ўласна цюркскія” і словы запазычаныя... Усе гэтыя моманты строга размяжоўваюцца ў цюркалагічных працах. Аднак пры даследаваннях у галіне *turco-slavica* падобная класіфікацыя прызнаецца лішняй” (Дмитриев Н. К. О тюркских элементах русского словаря // Лексикографический сборник. Вып. № 3. М. 1958. С.11).

Мы таксама будзем прытрымлівацца шырокай трактоўкі тэрміна “цюркізм” як найбольш дакладнай для ўсіх славянскіх моў і будзем адносіць да цюркізмаў усе словы, якія запазычаны з цюркскіх моў і пры іх пасрэдніцтве.

Паводле паходжання цюркскія элементы беларускага слоўніка неаднолькавыя, таму мэтазгодна з гэтага лексічнага пласта выдзеліць наступныя групы: 1) спрадвечна цюркскіх слоў; 2) цюркскіх слоў персідскага паходжання; 3) цюркскіх слоў арабскага паходжання; 4) цюркскіх слоў мангольскага паходжання; 5) цюркскіх слоў, запазычаных з іншых моў-крыніц.

Першая група (цюркізмы ў вузкім значэнні) самая вялікая, у яе ўваходзяць лексемы, якія ўжываюцца ў большасці цюркскіх моў: *ай-ран*, *аркан*, *балык*, *башлык*, *гайдамак*, *есаул*. Цюркізмы, якія адносяцца да пэўнай цюркскай мовы: татарскай — *армяк*, *байбак*, *біклага*, *бешмет*, *бурда*, *ералаш*, *кайма*, *курдзюк*, *сурок*, *табун*, *чугун*; башкірскай — *сабантуй*; казахскай — *бархан*, *кашма*; узбекскай — *басмач*, *каракуль*, *каракурт*, *кішлак*, *сайгак*; турэцкай — *башыбузук*, *лаваш*, *янычар*. Але мы не заўсёды можам дакладна вызначыць мову-крыніцу таго ці іншага цюркізма (у вузкім значэнні), бо цюркскія мовы вельмі блізкія паміж сабой і невядома, з якой менавіта цюркскай мовы і калі дадзеныя лексемы трапілі ў славянскія мовы-пасрэдніцы (украінскую, рускую, польскую), а праз іх у беларускую. Таму ў навуковай літаратуры гэтыя словы вызначаюцца як цюркізмы наогул і пера-

лічваецца рад моў, якія маглі б быць мовамі-крыніцамі і пасрэдніцамі пэўнай лексемы для беларускай мовы.

Прывядзём некаторыя лексемы-цюркізмы (у вузкім значэнні), адзначаючы мовы-пасрэдніцы і прыкладны час іх першай фіксацыі ў беларускай мове: бел. *арба* (суч. зап.) — руск. *арба* — тур., крымск.-тат., кыпч., азерб. *araba* “воз”; бел. *атапа* (суч. зап.) — руск. *отара* — казах. *otar* “гурт, паша” ці сяр.-тат., башк. *utar* “скотны двор”; бел. *каліта* (XIV ст.) — тур., тат. *kalta* “скураны мяшок, кашалёк”; бел. *каўпак* (XVI ст.) — тур., тат., крымск.-тат., казах. *kalpak* “шапка”; бел. *кілім* (1616 г.) — тат., крымск.-тат. *kilim* “т.с.”; бел. *саранча* (XVI ст.) — тур., крымск.-тат. *sarynca* “т.с.”; бел. *табар* (пач. XVII ст.) — польск. *tabor* — венг. *tabor* — тур., крымск.-тат. *tabur* “умацаванне з вазоў”; бел. *улан* (1492 г.) — польск. *ulan* — тур., кыпч., азерб. *oylan* “юнак-ахоўнік”; бел. *чарга* (1431 г.) — тур. *cerge*, чагат. *charge* “т.с.”; бел. *шалаш*, *салаш* — руск., укр. *шалаш* — тур., азерб. *salas* “т.с.”; бел. *ярлык* (1492 г.) — сяр.-чагат., тат., тур. *jarlyk* “т.с.” (Булыка А.М. Лексічныя запазычанні ў беларускай мове XIV-XVIII стст. — Мн.: Навука і тэхніка, 1980. Севортян Э. В. Этимологический словарь тюркских языков, т. I-IV, — М.: Наука, 1974-1998).

Як адзначалася вышэй, у беларускую праз мовы-пасрэдніцы і напрамую з цюркскіх моў трапілі лексемы персідскага паходжання: *баклажан*, *булат*, *гарбуз*, *дыван*, *майдан*, *сарафан*, *шах*; арабскага паходжання: *алах*, *басурман*, *іслам*, *імам*, *кабала*, *казна*, *рамазан*, *султан*, *харч*, *шах*; мангольскага паходжання: *аймак*, *ірбіс*, *кабарга*, *марал*, *тайга*, *улус*; кітайскага паходжання: *жэмчуг*, *чай*; грэчаскага — *ізумруд* і *інш.* (Шипова Е.Н. Словарь тюркизмов в русском языке. — Алма-Ата: Наука, 1974).

Такім чынам, можна даволі дакладна вызначыць мовы-крыніцы для цюркізмаў у шырокім сэнсе, спасылаючыся на этымалагічныя слоўнікі і асобныя даследаванні ў галіне цюрксай і славянскай лексікаграфіі.

У слоўнікавым саставе беларускай мовы цюркізмы не маюць асаблівых прыкмет. Сінгарманізм, як асноўная прыкмета цюркскіх запазычанняў, характэрны для вялікай колькасці лексем: *аймак*, *айран*, *апанча*, *аргамак*, *архар*, *атаман*, *атапа*, *багатыр*, *бакан*, *баклан*, *барабан*, *бархан*, *басмач*, *батрак*, *бешмет* і г.д. Аднак сінгарманізм не характэрны для запазычанняў тыпу *аер*, *арцель*, *барс*, *бахілы*, *бей біруза*, *бісер* і г.д.

Асноўным сродкам для выяўлення цюркізмаў у сучаснай беларускай лексіцы, на наш погляд, можа быць семантычнае значэнне не-

засвоеных лексем-экзатызмаў, якія з'яўляюцца назвамі прадметаў побыту, жывёл, раслін, з'яў, культуры цюркамоўных народаў: *аймак, айран, бей, джэйран, іслам, калым, кашма, сайгак, шах, юрта, янычар, ятаган* і этымалагічных даследаванняў для даўно запазычаных і засвоеных слоў: *атаман, багатыр, ватага, казак, кішэня, кіндзюк, паёк, табун, таварыш, тайга, тытунь, уюк, хабар, чамадан, шалаш*.

УДК 946.7

У. А. Ломаць, аспірант

САЦЫЯЛЬНАЯ ПАЛІТЫКА БЕЛАРУСІ Ў 1985 – 1994гг.

Сацыяльная сфера – гэта прастора паўсядзённага жыцця, развіцця чалавека як асобы. Яе асноўнымі параметрамі з'яўляюцца наступныя паказчыкі развіцця чалавека:

- 1) у канкрэтных паўсядзённых умовах жыцця – яго праца, быт, вольны час;
- 2) у гарантыях бяспекі – сацыяльнае забеспячэнне, працаўладкаванне, выконванне правоў чалавека і інш.;
- 3) у магчымасці карыстання культурнымі каштоўнасцямі і паслугамі – адукацыяй, інфармацыяй, літаратурай, мастацтвам і інш.;
- 4) у адкрытасці ў грамадстве ўсіх формаў перамяшчэння і самавызначэння як у працы, так і ў месцапражыванні.;
- 5) удзел у кіраванні вытворчым і сацыяльна-эканамічным развіццём у грамадскім жыцці і інш.

У перыяд з 1985 па 1994г. ва ўсіх вышэйназваных паказчыках сацыяльнага жыцця адбыліся значныя змены. Пачатак усім зменам быў пакладзены XXVII з'ездам КПСС, які раскрытыкаваў рэшткавы прынцып фінансавання сацыяльнай сферы і вызначыў яе як прыярытэтную ў жыцці грамадства. (Матэрыялы XXVII съезда КПСС. Мн., 1985. С. 44 – 45.)

Ужо ў сярэдзіне 80-х гадоў стала абсалютна зразумелай неабходнасць перамен у сацыяльнай сферы грамадства. Камандна-адміністрацыйная бюракратычная сістэма з яе фармальным падыходам да вырашэння сацыяльна-культурных патрэб грамадства ўжо болей не задавальняла насельніцтва. Гэта было аб'ектыўнай рэальнасцю. Але задача па правядзенню ўсіх рэформ была зноў ускладзена на адміністрацыйную сістэму. У выніку гэта вызначыла палавінчатасць, а часам і алагічнасць пераўтварэнняў. (Прыкладам можа служыць барацьба з алкагалізмам). У 1986 годзе быў абвешчаны тэзіс аб моцнай